

Chalkokondyles'in *Tarih*'i (*Historia*) ve Eserde

İstanbul'un Fethine Dair Gözlemler

Uğur Cenk Deniz İmamoğlu*

Giriş

Türk Tarih Kurumunda uzmanlık için bir tez çalışması hazırlamamız gerektiğinde, değerli Hocam Prof. Dr. Levent Kayapınar'ın kıymetli yönlendirmeleriyle, Türk tarihi açısından büyük önem arz eden ve kanaatimizce üzerine yeterince araştırma bulunmayan Laonikos Chalkokondyles'in eserini ele almanın uygun olacağını düşündük. Bu doğrultuda, on bâbdan (kitaptan) oluşan Laonikos'un *Historia*'sının Fatih Sultan Mehmed devrini kapsayan sekiz, dokuz ve onuncu kısımlarının tercüme ve notlandırmasını gerçekleştirdik.¹ İşbu bildiri, söz konusu çalışmanın ana hatlarından yararlanarak hazırlanmıştır. Yine ifade etmek gerekir ki, Prof. Dr. Kayapınar'ın önderliğinde bir ekip olarak, Laonikos'un eserinin tamamının Türkçeye çevrilmiş ve notlandırılmış hâlini yakın bir zamanda neşretmek üzere çalışmalarımız sona yaklaşmıştır.

Laonikos Chalkokondyles Bizans'ın son tarihçilerinden biri olarak XV. yüzyılda yaşamıştır. Döneminde şahit olduğu Bizans'ın düşüşü ve Osmanlıların yükselişi olgusunu merkeze alarak *Tarih*'ini kaleme almıştır. 1299-1463 yılları arasında kapsayan Chalkokondyles'in eseri, yukarıda ifade edildiği üzere, farklı dönem ve konuları içeren on ayrı bâbdan müteşekkildir.

1299-1463 yılları arasında kapsayan ve Osmanlı padişahlarına göre taksim ettiği eserinde Türkler ve Müslümanlar hakkında tarafsız bir tutum benimseyerek kendisinden önceki pek çok tarihçiden ayrılan Laonikos'un çalışması birçok açıdan

* Yüksek Kurum Uzmanı, Türk Tarih Kurumu; Doktora Öğrencisi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Tarih Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, ugurcenkdeniz@gmail.com ORCID: 0000-0003-4317-357X

1 Uğur Cenk Deniz İmamoğlu, *Chalkokondyles Tarihinde Fatih Sultan Mehmed Dönemi-Metin-Çeviri-Değerlendirme*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Uzmanlık Tezi, Ankara 2016. Aynı şekilde, Laonikos'un eserinin ilk dört babı da yine uzmanlık tezi kapsamında Mustafa Sipahi tarafından tercüme edilmiştir. Mustafa Sipahi, *Chalkokondyles Tarihinde Erken Dönem Osmanlı Tarihi (1300-1421): Metin-Çeviri-Değerlendirme*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Uzmanlık Tezi, Ankara 2016.

kıymeti haizdir. Kendi yaşadığı döneme dair gözlemleri ise şüphesiz ki çalışmasına ayrı bir değer katmıştır.

Fatih Sultan Mehmed devri, önemine kıyasla, birincil kaynakları sınırlı bir dönemdir. İstanbul'un fethine şahit olan veya o dönemde yaşayan Osmanlı tarihçileri Tursun Bey, Âşıkpaşazade, Enverî ve Karamanî Mehmed Paşa'dır.² Fakat ne yazık ki, mezkûr müverrihlerin eserlerinde İstanbul'un fethi hadisesi kronoloji ve içerik açısından sıhhatli bir şekilde takip edilememektedir. Dolayısıyla konuyu Bizans kaynaklarından da inceleme zorunluluğu vardır.

Bizans'ın tarih sahnesinden çekilmekte olduğu dönemde, dört büyük Bizanslı tarihçi görülmüştür: Dukas, Sfrancis, Kritovulos ve Laonikos. Bahsedilen ilk üçünün eserlerinde –elbette ki kıymetli bilgilerin yanında- Türklere ve Müslümanlara karşı düşmanca bir tutum, ayrıştırıcı dinî vurgular ve batıl inanç öğeleri görülebilmektedir. Eserinde, diğer bahsedilen yazarlara nazaran, tarafsız olarak adlandırılabilir bir tutum sergileyen ve Türklere-Müslümanlara karşı bariz bir husumet gütmeyen; öte yandan Türkçe literatürde, anılan diğer tarihçilere nispeten hakkında en az çalışma bulunan müverrih Laonikos Chalkokondyles'tir. Batıda ise onun eserinin kıymeti erken dönemlerde anlaşılmış ve eserin, yazıldığı dönemin üzerinden çok geçmeden, tercümeleriyle birlikte baskıları yapılmıştır.

XIV. ve XV. Yüzyıllara dair öğrendiği/şahit olduğu olayları kaydeden Laonikos eserinin merkezine Osmanlıları yerleştirmek suretiyle uzun dönemler boyunca Batı dünyasında Osmanlılara dair temel kaynaklardan olmuştur.³ Hatta müellif, Osmanlı İmparatorluğunun doğuşunu ilk anlatan tarihçilerden biri olarak da büyük önem kazanmıştır.⁴ Anthony Kaldellis'in ifadesiyle, Laonikos, aslında Yunanca yazmak ve Antik Yunan mirasını benimsemekle birlikte ele aldığı konular bakımından bir Osmanlı tarihçisidir⁵

Laonikos Chalkokondyles ve Eseri

Laonikos, Atina'nın meşhur ailelerinden Chalkokondyles'lere tabidir. Asıl ismi

2 Feridun Emecen, "Türk Kaynaklarında Fetih Olayının Algılanışı", *550. Yılında Fetih ve İstanbul*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2007, s. 87.

3 Akdes Kurat, "Bizansın Son ve Osmanlıların İlk Tarihçileri", *Türkiyat Mecmuası*, C III, 1926-1933, s. 185.

4 Erendiz Özbayoğlu, "Bizans ve Batı Kaynakları", *550. Yılında Fetih ve İstanbul*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2007, s. 109.

5 Laonikos Chalkokondyles, *The Histories*, Vol. I, trans. Anthony Kaldellis, Harvard University Press, Cambridge & Mass 2014, s. xii.

Nikolaos Chalkokondyles'tir.⁶ Laonikos ise yazar tarafından sonradan tercih edilmiş bir isimdir. Laonikos'un doğumunu 1423-1432 yılları arasına tarihlendirmek mümkündür.⁷ Çocukluğunu Mistra'da geçirdiği kabul görmektedir. Laonikos'un 1447'de Mistra'dan ayrıldıktan sonraki hayatı ve eserini nerede kaleme aldığı hususu ile ilgili farklı görüşler mevcuttur. İtalya'ya, Girit'e ya da Atina'ya yerleşip eserini bunların birinde kaleme aldığına dair iddialar söz konusudur.⁸

Laonikos'un yaşadığı ve eserini kaleme aldığı yerle ilgili en yeni iddia Anthony Kaldellis tarafından dile getirilmiş, önceki varsayım ve kabuller sorgulanmıştır. Buna göre Laonikos'un Osmanlı merkezlerinden birinde, kuvvetle muhtemel İstanbul'da, yaşayıp eserini burada kaleme aldığı görüşü göz ardı edilmemelidir. Eserin satır aralarındaki coğrafi ifadeler, Osmanlı görevlilerinden alındığı zikredilen şifahi bilgiler⁹ ve Fatih'in muhtelif meclislerine dair canlı tasvirler bu savı güçlendirmektedir. 1476 tarihli bir kayıtla Andreas Chalkokondyles isminde İstanbul'da eski bir Bizans soylusuna mukataa verildiği bilindiğine göre,¹⁰ Laonikos'un da Osmanlı sınırlarında –ama muhtemelen İstanbul'da- hayatını devam ettirerek eserini kaleme aldığı öne sürülebilir.¹¹ Yapılan son çalışmalarda Laonikos'un eserini 1464 yılında sonlandırdığı ve ölüm tarihinin de 1464-1468

6 Anthony Kaldellis, *A New Herodotus – Laonikos Chalkokondyles*, Harvard University Press, Cambridge & Mass 2014, s. 2.

7 Kaldellis, *A New Herodotus*, s. 2-3.

8 William Miller, "The Last Athenian Historian: Laonikos Chalkokondyles", *The Journal of Hellenic Studies*, Vol. XLII, 1922, s. 38.; Ferhan Kırıldökme Molloağlı, "Laonikos Chalkokondyles'in Hayatı ve 'Tarih'i'", *OTAM Dergisi*, S 21, 2007, s. 49.; Şerif Baştaş, "Laonikos Halkondilas", *Türk Kültürü Araştırmaları-Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu'na Armağan*, C XXIII, 1985, s. 128.; Hasan Çolak, "Bizans Tarihyazıcılığında 'önüşüm': Laonikos Chalkokondyles'te Bizanslı ve Osmanlı İmajı (1299-1402)", *U. Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S 15, 2008/2, s. 337-338.

9 Laonikos, *Tarih'i*nde kullandığı kaynaklar bakımından sadece Osmanlı görevlilerinden bilgi aldığı ifade etmiştir. Eserin telifinde başvurulan diğer yazılı ya da şifahi kaynaklara dair bilgi yoktur. Fakat anlatım tarzından, Osmanlı sözlü kaynaklarından yoğun olarak istifade ettiği akla yatkın görünmektedir.

10 "İstanbul ve Galata ve Gelibolu İskelelerinin Hükmi Suretidür" başlıklı hükümde "*Şimdiki hâlde İstanbul ve Galata ve Gelibolu iskelelerinin Kıldü'l-bahr'e gelinceye dek gümrüğünü ve Mudanya iskelesinden Yoros kal'asma gelinceye dek mabeyninde olan iskeleleri tá Aydın eliniün âhurına degin Çeşme ve Focılar iskeleleriyle ve İstanbul'da ve Galata'da olan çuka ve kumaş dellâlligile dârende-i misâl-i şerif Ya' kâb'a ve Palologoz Kândroz ve Leşteri bin Galbanoz ve Andriye bin Halkokandil'e ve Manul Palologoz'a üç yıla mukâtâ ataya verdüm.*" denilmektedir. Robert Anhegger & Halil İnalçık, *Kânünnâme-i Sultâni Ber Mûcebe-i 'Örf-i 'Osmâni*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000, s. 73-74.

11 Kaldellis, *A New Herodotus*, s. 11-15.

yılları arasında olduğu kabul edilmektedir.¹² O halde Laonikos, Batı'nın ilk Osmanlı tarihçilerinden biri sayılabilir.

Laonikos'un *Tarih*'inin yirmi dokuz adet el yazması mevcut olup bunların en eskisi 1460'lı yılların sonlarına tarihlendirilmektedir. *Tarih*, Yunanca metin ve Latince çevirisiyle birlikte XVII. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar İsviçre, Fransa, İtalya ve Almanya'da yayımlanmıştır.¹³ Darko'nun 1922-1927 yılları arasında orijinal Yunanca metni esas alarak yayımladığı baskı ise eser için uzun süre boyunca standardı oluşturmuştur. Bu arada zeyl ve tahrifatla eserin Fransızca çevirisi 1577 ve 1640 yıllarında Paris'te, Romence çevirisi ise 1958'te Bükreş'te basılmıştır.¹⁴

Eserin Avrupa ülkelerini ihtiva eden kısımlarının Almanca çevirileri mevcuttur. Yine bazı bölümlerinin İngilizce, İtalyanca ve Çağdaş Yunanca tercümeleri yapılmıştır.¹⁵ On ayrı bâbdan (kitaptan) oluşan *Tarih*'in V-VI-VII. kitapları Ferhan Kırıldökme Mollaoğlu tarafından doktora tezi olarak Türkçeye çevrilmiştir.¹⁶ Yukarıda ifade edildiği üzere, bir bölümü ise Türk Tarih Kurumunda uzmanlık tezi olarak hazırlanmıştır.¹⁷

Laonikos'un Eserinde İstanbul'un Fethi

Laonikos'un *Tarih*'inde İstanbul'un fethi hadisesine bakıldığında canlı ve tafsilatlı bir anlatım görülmektedir. Aşağıdaki kısımlar, Laonikos'un *Tarih*'inde sekizinci bâbda yer alan İstanbul'un muhasarası ve fethi ile ilgili kayıtlardan derlenmiştir.

Buna göre, muhasaraya dair ilk bilgilerden olarak, Rumeli Hisarı'nın inşası ve muhasara hazırlıkları için, Sultan Mehmed'in Asya tarafında bol miktarda kireç taşı hazırlatıp, *Boğazkesen* isimindeki bölgeyi inşa ettirdiği; orada Anadolu ve Rumeli'deki tüm ordularını topladığı; bundaki amacının, Asya'ya geçişini güvenceye almak, Batılıların kadırgalarla saldırmalarını, geçişleri tukamalarını ve Anadolu'daki statükoyu değiştirmelerini engellemek olduğu belirtilmiştir.

12 Levent Kayapınar, "Laonikos Chalkokondyles", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ek-1. Cilt, 2016, s. 260-261.

13 Levent Kayapınar, "Bizans Tarihi Kaynaklarının Neşri: Dünya ve Türkiye'deki Durum", *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Tarihçilik ve Tarih Yazıcılığı Sempozyumu Bildirileri*, der. Mehmet Öz, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011, s. 182-183.

14 Kayapınar, "Laonikos Chalkokondyles", s. 260-261.

15 Ferhan Kırıldökme Mollaoğlu, *Laonikos Chalkokondyles'in Kroniği ve Değerlendirilmesi (V-VII. Bölümler)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Ortaçağ Tarihi) Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora tezi, Ankara 2005, s. 39.

16 Kırıldökme Mollaoğlu, *Laonikos Chalkokondyles'in Kroniği ve Değerlendirilmesi (V-VII. Bölümler)*.

17 Yukarıda bkz. 1. dipnot.

Byzantion (İstanbul) kuşatmasına da büyük ölçüde katkı sağlamayı düşündüğü kaydedilmiştir.

Bir sonraki baharda ise Mehmed'in seferi başlattığı bildirilmektedir. Laonikos'a göre bu, onun daha Marmara'da Boğazkesen olarak anılan mevki için surlar inşa ettirirken tasarladığı bir fikirdi. Zira daha önceden Anadolu ve Rumeli'nin kıyı kesimlerine emirler göndererek gemi ve kadirgalar inşa ettirmiş ve büyük toplar yaptırmıştı. Top ve teçhizatın nakli için Rumeli kumandanı Saruca görevlendirilmişti. En büyük topu çekmek yetmiş çift öküz ve yaklaşık iki bin insan gerektiriyordu.

Fatih Sultan Mehmed de kuşatmaya katılınca, kendisini, törenin emrettiği şekilde, yeniçeriler ve saray erkânıyla birlikte, ordugâhın orta kısmında konumlandırmıştı. Laonikos, kuşatmaya katılan Osmanlı ordusunun yaklaşık 400 bin kişiden oluştuğunu belirtmektedir. O, Türklerin nereye sefer düzenlerlerse, beraberinde yeterli miktarda erzak alan tek topluluk olduğunu, ilaveten, asker sayısının iki katı olacak şekilde yanlarına yük hayvanları –en iyi atları, develeri ve katırları- aldığını kaydetmiştir.

Bir süre sonra Mehmed'in yaklaşık otuz kadirga ve iki yüz civarında küçük gemiden oluşan donanmasının da kısa sürede muhasaraya katıldığı, buna mukabil Rumların Haliç'e zincir çektiği; çözüm olarak Sultan'ın, Zağanos'un karargâhı üzerindeki tepeden gemileri kaldırıp limana indirdiği, bu suretle elli kürekli ve otuz kürekli yaklaşık yetmiş geminin limana girecek şekilde hazırlandığı ifade edilmiştir. İstanbul'un fethine dair bazı kaynaklarda bu hadiseye dair tartışmalar sürdürüldüğünden, Laonikos'un bu anlatımı büyük önemi haizdir.

Mehmed muhasara kapsamında farklı bölgelere toplar yerleştirmiş, başlarda Rumlarla çalışan fakat geçimini sağlayamadığı için ayrılarak Türklere katılan Urbanus'un katkılarıyla büyük toplar döktürmüştü. Her biri en az iki talent¹⁸ ağırlığında güller atan bu topların Rumları bombardımana tuttuğu bildirilmektedir. Bu atışların dayanılmaz bir sese ve yerin kırk stadyum¹⁹ yarıçapı boyunca sarsıntıya neden olduğu da kaydedilmiştir. Top atışları zamanlama ve açılı olarak ustaca bir sistemle icra edilmiş, böylece yıkıcı bir etkiyle kuşatma altındakilerin daha en baştan dehşete kapılmasına neden olmuştur. Dahası, Rumların da kendi toplarıyla karşı atışlar yaptığı, fakat bunların dahi surlara zarar verdiği dile getirilmiştir. Bu esnada lağımçıların tüneller kazarak yer altından

18 Talent, Antik Yunanda kullanılan bir ağırlık birimi olup bir talent yaklaşık 35 kg. ağırlığa denk gelmektedir.

19 Antik bir uzunluk ölçüsü olan stadyumun bir birimi takriben 185 metreye tekabül etmektedir.

surları geçişi sağlaması planlandıysa da Rumların tünellerde yangın çıkarmak suretiyle karşı koyup buna engel olduğu belirtilmiştir.

Laonikos, şehrin –o dönemin herhangi bir şehriden daha geniş olarak- yaklaşık yüz on bir stadyum genişliğinde olması hasebiyle içindeki insanların dağınık hâlde bulunduğunu ve buna bağlı olarak savunmanın da yeterince kuvvetli olmadığını kaydetmektedir. Diğer yandan, Osmanlı donanmasına rağmen Rumlara destek mahiyetinde Ceneviz gemilerinin limana girmesi üzerine Mehmed’in hışmıyla atını denize sürdüğü de tasvir edilmiştir.

Bu gelişmeler sonrasında Sultan, surların başarılı bir taarruzu mümkün kılacak derecede yıkıldığına kanaat getirince, muhtemelen 28 Mayıs tarihinde, yeniçerileri toplayarak hücum için tüm hazırlıkların tamamlanmasını emretmiş, yeniçerilere hitaben şöyle konuşmuştur:

“Yeniçeriler, evlatlarım! Ne zaman sefere çıksam hayran olunacak derecede başarılar gösterdiniz. Şimdi bu şehri almak size bağlı. Şunu da bilin ki; size her sorduğumda, bu şehrin ancak surları yıkılırsa ele geçirilebileceğini söylediniz. Surların yeterince yıkılıp yıkılmadığını size soruyordum ve şimdi teftiş ettim. Artık sizin hedefiniz için yeterli bir kısmı yıkılmış görünüyor. Şimdi hücum zamanı olduğundan size bildiriyorum ki, atalarım ve bana şan ve şöhret getirerek hükümranlığımıza yardımcı oldunuz. O halde bilin ki, Anadolu ve Rumeli’nde sahip olduğum tüm vilayetlerden en iyisini, barikatı ilk aşana vereceğim. Onu münasip şekilde onurlandıracak, ödüllendireceğim; müreffeh bir idare tahsis edip, ırkımızdan herkesin gözleri önünde onu kutlu kılacağım. [...]”

Bu sırada Rumlar, Cenevizli bir soylu olan Giovanni Giustiniani Longo ve beraberindeki askerleri de savunma planına dâhil etmişlerdi. Nihayet şafak vaktinde, Sultan taarruz emrini vermiş; Türkler, zillerin, zurnaların ve davulların gürültüsü eşliğinde surlar boyunca saldırıya geçmişti. Rumların başlarda sert bir müdafaa yaptığı, fakat kendisine umut bağlanan Longo’nun elinden yaralandığı, “Tanrının Türklerle birlikte olduğunu” söyleyerek askerleriyle yerlerini terk ettiği bildirilmiştir.

Esere göre Türklerin taarruzuna karşı bilfiil dövüşen İmparator Konstantin önce omzundan yaralanmış, bilahare savaşırken hayatını kaybetmiştir. Artık moral ve disiplinini kaybeden Rumlar kaçışmaya başlamış, Romanos Kapısı (Topkapı) olarak adlandırılan yerde izdiham yaşanmasıyla birçoğu da ezilerek ya da sıkışarak ölmüştür.

Laonikos'un yaşananlarla ilgili dikkat çeken bir başka yorumu ise, "Rumları takip eden düşmanın en fazla Forum Tauri'ye²⁰ kadar gelebileceği, burada yurttaşların geri dönerek kendilerini savunacağı, düşmanı püskürtüp şehrin kontrolünü geri alacağı" yönündeki kehanet dolayısıyla, şehrin kapılarındaki muhafızların gemilerle kaçmaya çalışan insanları engellediği ve kapıların anahtarlarını surların dışına attığı yönündedir.

Şehirdeki meşhurlardan, Bizans tarafından muhafaza edilen Şehzade Orhan'ın rahip kıyafeti giyerek kaçmaya çalıştığı, fakat başarılı olamayınca kendini denize attığı, İmparator'un Megadükü Notaras'ın²¹ ailesiyle birlikte ele geçirildiği kaydedilmektedir. Osmanlılar şehirde ilk kontrolü sağladıktan sonra, Sultan'ın Zağanos'u Galata'ya gönderdiği, onun bu şehri teslim aldığı ve böylece Fatih Sultan Mehmed'in aynı gün içerisinde iki şehrin efendisi olduğu belirtilmektedir.

İstanbul'un Türkler tarafından fethine dair bir başka kayda değer husus ise, Laonikos'un, tüm bu hadiselerin temelinde Yunanlıların Truva'ya yaptıklarının sonucunda şimdi Türkler eliyle cezalandırıldığı görüşüdür. Dolayısıyla yazar, bu yönüyle çağdaşı ve halefi birçok batılı tarihçiden ayrılmaktadır.

Sekizinci bâbın devamında ve takip eden bâblarda fetih sonrası şehirdeki durum, Fatih Sultan Mehmed'in doğu ve batı seferleri, Osmanlı Devleti'nin sosyal-iktisadi özellikleri ve Türklere-Müslümanlara dair yazarın gözlemleri yer almaktadır.

Sonuç

Laonikos, çağdaşı olduğu Bizanslı ve Türk tarihçiler bakımından, Osmanlı-Türk tarihini kaleme alan ilk müverrihlerden kabul edilmektedir. Yararlanabileceği yeterli yazılı kaynağı da olmadığı düşünülünce, onun Batı'nın ilk Osmanlı tarihçisi olarak anılması da yanlış sayılmamalıdır. Dolayısıyla hem kronolojik açısından öncüllüğü hem de ele aldığı konu ve onu ele alış biçimi bakımından özgünlüğü düşünülünce, Laonikos'un eserinin XIV. yüzyılın başından XV. yüzyılın ortalarına kadarki Türk ve mücavir topluluklar hakkındaki en değerli çalışmalardan biri olduğu kanaati güçlü bir şekilde hasıl olmaktadır.

20 Boğa Meydanı ya da Theodosius Forumu. Roma döneminde günümüzdeki Beyazıt Meydanı muhitine verilen isim.

21 Katolik ve Ortodoks kiliselerinin birleşmesine karşı söylenen meşhur "Konstantinopolis'te Latin serpuşu görmektense Türk sarığı görmeyi yeğlerim" cümlesi Notaras'a atfedilmektedir. Notaras son üç Bizans imparatorunun hizmetinde bulunmuş, aynı zamanda evlilik bağıyla imparatorluk hanedanına bağlı olan bir soyluydu. "Notaras Loukas", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, ed. A. P. Kazhdan, Vol. III, New York 1991, s. 1494-1495.

Kaynaklar

Anhegger, Robert – Halil İnalçık. *Kânûnnâme-i Sultâni Ber Müceb-i ‘Örf-i ‘Osmânî*. Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000.

Başstav, Şerif. “Laonikos Halkondilas”, *Türk Kültürü Araştırmaları-Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu’na Armağan*, C XXIII, 1985, s. 127-134.

Chalkokondyles, Laonikos. *The Histories*. Vol. I-II, translated by Anthony Kaldellis, Harvard University Press, Cambridge & Mass 2014.

Çolak, Hasan. “Bizans Tarih yazıcılığında ‘Dönüşüm’: Laonikos Chalkokondyles’te Bizanslı ve Osmanlı İmajı (1299-1402)”, *U. Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S 15, 2008/2, s. 333-352.

Emecen, Feridun. “Türk Kaynaklarında Fetih Olayının Algılanışı”, *550. Yılında Fetih ve İstanbul*. Türk Tarih Kurumu, Ankara 2007, s. 83-104.

İmamoğlu, Uğur Cenk Deniz. *Chalkokondyles Tarihinde Fatih Sultan Mehmed Dönemi-Metin-Çeviri-Değerlendirme*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Uzmanlık Tezi, Ankara 2016.

Kaldellis, Anthony, *A New Herodotus – Laonikos Chalkokondyles*. Harvard University Press, Cambridge & Mass 2014.

Kayapınar, Levent, “Bizans Tarihi Kaynaklarının Neşri: Dünya ve Türkiye’deki Durum”, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Tarihçilik ve Tarih Yazıcılığı Sempozyumu Bildirileri*, der. Mehmet Öz, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011, s. 141-205.

_____, “Laonikos Chalkokondyles”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ek-1. Cilt, 2016, s. 260-261.

Kırıldökme, Mollaoğlu, Ferhan. *Laonikos Chalkokondyles’in Kroniği ve Değerlendirilmesi (V-VII. Bölümler)*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Ortaçağ Tarihi) Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora tezi, Ankara 2005.

_____, “Laonikos Chalkokondyles’in Hayatı ve ‘Tarih’i”, *OTAM Dergisi*, S 21, 2007, s. 41-57.

Kurat, Akdes. “Bizansın Son ve Osmanlıların İlk Tarihçileri”, *Türkiyat Mecmuası*, C III, 1926-1933, s. 185-206.

Miller, William, “The Last Athenian Historian: Laonikos Chalkokondyles”, *The Journal of Hellenic Studies*, Vol. XLII, 1922, s. 36-49.

Özbayoğlu, Erendiz. "Bizans ve Batı Kaynakları", *550. Yılında Fetih ve İstanbul*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2007 s. 105-145.

Sipahi, Mustafa. *Chalkokondyles Tarihinde Erken Dönem Osmanlı Tarihi (1300-1421): Metin-Çeviri-Değerlendirme*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Uzmanlık Tezi, Ankara 2016.

The Oxford Dictionary of Byzantium. ed. A. P. Kazhdan, Vol. I-III, New York 1991.

